

ŞÜPHE (الشبهة)

Sözlükte “benzemek ve benzerlik sebebiyle başka şeyle karışmak” anlamındaki “şbh” kökünden türeyen **şübhe** (çoğulu şübühât) “benzer ve denk olmak, birbirine benzemesinden dolayı iki şeyi birbirine karıştırmak; belirsizlik, karışıklık ve kuşku” gibi mânalara gelir. Kelime dinî literatürde özellikle fıkıh ve fıkıh usulünde şer’î bir hüküm, konu veya durumla ilgili kesin bilgi ve kanaate varamamaktan doğan tereddüt ve kararsızlığı ifade eder. Bununla birlikte fıkıh literatüründe bu terimin kullanıldığı bütün anlam ve alanları kuşatan bir tanımına rastlanmaz. Seyyid Şerîf el-Cürcânî’nin “helâl mi haram mı olduğu kesin olarak belli olmayan” şeklinde yaptığı tarif, bilhassa Şâfiî müelliflerinin birçoğu tarafından önemsiz bazı farklılıklarla tekrar edilen en kapsamlı tanım biçiminde öne çıksa da bu tanıma, sadece helâl ve haram arasındaki şüpheyi kapsama alıp diğer hüküm kategorilerine değinmediği yolunda eleştiriler yöneltilmektedir. Ahmed b. Hanbel’e nisbet edilen “helâl ile haram arasında bir konum” ve “helâl ile haramın karışması” şeklindeki tanımlarda da benzer durum söz konusudur. Daha çok Hanefî eserlerinde yaygın olan “sabit olmadığı halde sabite benzeyen” veya “hakikat olmadığı halde hakikate benzeyen” biçimindeki tarif ise sadece had / kıyas cezalarının düşmesinde etkili olan şüpheyi ifade ettiği gerekçesiyle eksik bulunmaktadır. Bu kavramla ilgili daha çok hadis şerhlerinde yer alan “delillerin çatışması durumu, âlimlerin ihtilâf ettiği şey, mekruh” gibi nitelermeler de şüphenin mahiyetini belirlemekten çok onun sebebini, hükmünü veya konusunu ortaya koymaktadır. Dinî literatürde şüphe kavramıyla yakın ilişkisi olan ve şüphenin sebebini veya farklı düzeylerdeki türlerini ifade eden **şek**, **zan**, **vehm** gibi başka kavramların da kullanıldığı görülür. Sözlükte “mutlak tereddüt” anlamına gelen **şek** usul bilginlerine göre bir şeyin olup olmadığı hususunda aklın tereddüt gösterip iki taraftan birini diğerine tercih edememesi durumunu anlatır. İki taraftan biri tercih edilmekle birlikte diğer taraf tamamen terkedilmezse, tercih edilen tarafa zan, zayıf tarafa vehim adı verilir. Zihin zayıf tarafı terkederse tercih edilen taraf “zann-ı gâlib” adını alır. Fakihler **şekke**, galip seviyesine ulaşmayan zanni da içine alacak biçimde bir şeyin varlığı ve yokluğu arasın-

da mutlak tereddüt anlamını yüklerler. Fıkıh usulünde hüccetlerin zannî-kat’î şeklinde ayrılması da bunların şeklen veya mânen şüphe taşıyıp taşımadığına göre- dir. **Şek**, **zan** ve **vehim** kavramları belirli düzeylerde şüphe ifade etmekle birlikte bilginin doğruluk derecesini belirten bu kavramlarla şüphe arasında sebep-sonuç ilişkisi mevcut olup kesinliğe yaklaştıkça şüphe azalmakta, kesinlikten uzaklaştıkça şüphe artmaktadır. Diğer taraftan fıkıh eserlerinde **şek** kelimesi bazan “mutlak şüphe” anlamında kullanılır; ancak bu durumda daha ziyade yanılma ve karıştırmaya dayalı şüpheler söz konusudur. **İştibâh**, **iltibâs** ve **ihtilât** da benzer bir kullanıma sahiptir ve “iştibâh şüphesi” tabiri şüphenin özel bir türüne işaret etmektedir. **Reyb** kökünden türeyen kelimeler **şekke** yakın biçimde “kalbe huzursuzluk ve kuşku veren şüphe” mânasında kullanılmakla birlikte bu kök şekten farklı olarak “korku, endişe, suizan ve töhmet” anlamını da içerir.

Kur’ân-ı Kerim’de şüphe kelimesi yer almamakla birlikte türevleri sözlük anlamlarında kullanılmakta (meselâ bk. el-Bakara 2/25, 70, 118; Âl-i İmrân 3/7; en-Nisâ 4/157; el-En’âm 6/99, 141; er-Ra’d 13/16), **şek** kelimesi hemen hepsi “inanç konularıyla ilgili şüphe ve tereddüt” anlamında on beş yerde geçmekte (meselâ bk. en-Nisâ 4/157; Yûnus 10/94, 104; Hûd 11/62, 110; İbrâhîm 14/9; Sâd 38/8; ed-Duhân 44/9); **reyb** ve türevleri genellikle Hz. Peygamber’in çağrısına muhalefet edenlere nisbetle “inkârcı şüphe” mânasında birçok âyette zikredilmektedir (meselâ bk. el-Bakara 2/23; et-Tevbe 9/45, 110; el-Hac 22/5; el-Hadîd 57/14). Değişik âyetlerde yer alan “lâ raybe” ifadesi de “şek ve şüphenin olmadığı kesin bilgi” anlamına gelmekte (meselâ bk. el-Bakara 2/2; Âl-i İmrân 3/9; el-Kehf 18/21), bu kökten türeyen “mürîb” şekkin sıfatı olarak kullanılmaktadır (Hûd 11/62, 110; Sebe’ 34/54; Fussilet 41/45). Şüphe, **şek**, **reyb** ve türevleri hadislerde de sıkça geçmektedir (Wensinck, *el-Mu’cem*, “ryb”, “şbh”, “şkk” md.leri). Hükmü açık olmayıp helâl veya haram olma ihtimali bulunan şüpheli şeyler karşısında kişinin nasıl davranması gerektiği konusunda genel bir ilke ortaya koyan, “Helâl bellidir, haram da bellidir. Bu ikisi arasında birçok insanın bilmediği şüpheli şeyler vardır, bunlardan sakınan kimse dinini ve ırzını korumuş olur. Şüpheli şeylere yaklaşan kimse bir kuru çevresinde hayvan otlatan ve neredeyse hayvanları koruya girecek olan çobana benzer. Dikkat edin, her hükümde-

rın bir korusu vardır; Allah’ın yeryüzündeki korusu da haram kıldığı şeylerdir” meâlindeki hadis (Buhârî, “İmân”, 39; Müslim, “Müsâkât”, 107-108) birçok İslâm âlimi tarafından bütün fikhî hükümlerin temelini teşkil eden dört beş hadisten biri kabul edilmiştir. Hz. Peygamber’in, “Sana şüphe veren şeyi bırak, şüphe vermeyene bak” (Tirmizî, “Kıyâmet”, 60); “Kalbine danış; iyilik nefsi mutmain ve kalbi ferah kılan şeydir. Günah ise içini tırmalayan ve başkaları sana fetva verse bile içinde tereddüt uyandıran şeydir” gibi sözleri (*Müsned*, IV, 227-228; Dârimî, “Büyû”, 2) ve ihtiyatı esas alan uygulamaları da (bir örnek için bk. Buhârî, “Luğa”, 6; Müslim, “Zekât”, 164-166) bu ilkenin açılımları ve pratiğe yansımalarıdır. Şüphe durumunda ve imkân ölçüsünde hadlerin düşürülmesini isteyen hadislerle (Tirmizî, “Hudûd”, 2; İbn Hacer, *Telhişü’l-ğabir*, IV, 56) bazı sahâbîlerin bu yöndeki ifade ve uygulamaları, İslâm ceza hukukunda geniş bir uygulama alanı bulan şüpheden sağığın yararlanması ilkesinin temelini oluşturur. Namazda şüpheyi düşen kişinin düşündükten sonra namazını kanaatine göre tamamlamasını tavsiye eden hadislerle (Buhârî, “Şalât”, 31; Müslim, “Mesâcid”, 88-89) abdestinden şüphe eden kimsenin kesin bir bilgi ve belirti olmadıkça abdestli sayıldığını bildiren rivayetler de (Buhârî, “Vuđû”, 4; Müslim, “Hayız”, 98-99) dinî hüküm ve davranışların vehim ve vesveseye değil kesin yahut kesine yakın bilgiler üzerine dayanacağı konusunda açık bir ölçü getirmektedir. Bu anlayışa dayandırılan, “Şek ile yakîn zâil olmaz” prensibi (*Mecelle*, md. 4) fıkıhın tamamını kuşattığı kabul edilen beş küllî kaide arasında yer almaktadır.

Temizlik, ibadetler, yeminler, yiyecek içecek ve giyecekler, hukukî muameleler, had ve cinayetler başta olmak üzere fıkıhın hemen bütün konularında birçok olay, nesne, fiil veya işlemle ilgili biçimde gündeme gelebilen ve ilişkili bulunduğu olay, fiil ve işlemlerin unsur (rükün), şart, sebep veya manilerinde söz konusu edilebilen şüpheyi konu, sebep ve nitelik bakımından belirli tür ve sayı ile sınırlandırmak kolay değildir. Şüphe fûrû-i fıkıh eserleri yanında fıkıh usulü eserlerinin özellikle ehliyet ârizaları bahislerinde ele alınmış, **şek** kavramından hareketle ve ilgili meseleler ışığında kavâid-i fikihiye kitaplarında teorik incelemelere konu edilmiş, ayrıca İslâm ceza hukukunda hadlere dair ilgili ayrıntılı bir şüphe doktrini geliştirilmiştir. Hadislerde geçen helâl ile haram arasındaki şüpheli şeyler ifadesiyle ne kastedildiği hakkında

delillerin çatıştığı durumlar, âlimlerin ihtilâf ettiği hükümler, mekruhlar ve mubahlar gibi açıklamalar yapılmıştır. Şüphenin iki önemli sebebini ortaya koyan ilk iki yorumdan ikincisinin gerçekte birincisinin kapsamında olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte delillerin çatışmasından kaynaklanan şüphenin gerek müctehidler gerekse mukallitler için, âlimlerin ihtilâfının ise genellikle avam ve mukallitler için söz konusu edildiğine dikkat çekilir. Bu da bir kişi için şüpheli olan şeyin başka biri için böyle olmayabileceğini ve şüphenin izâfî bir durum olduğunu göstermektedir. Hadiste şüpheli şeyleri insanların birçoğunun bilmediğini belirtilmesi de şüphenin bu yönüne işaret etmektedir. Bu iki sebep, daha çok delillerin kapalı veya çelişkili görülmesi yahut fakihlerin farklı delil anlayışına ve hüküm çıkarma yöntemlerine bağlı olarak ortaya çıkan ve "hükümde şüphe" genel kategorisi altında toplanabilecek objektif şüpheler için söz konusudur. Şüpheli şeylerle mekruhlar veya mubahların kastedildiği yönündeki yorumlarda mekruh ve mubahların harama vesile olabilme özelliğinin dikkate alındığı ve harama götüren yolları tıkama (sedd-i zerâi'), ihtiyat, takvâ gibi düşünce ve tavırların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu bağlamda fiil ve terki her yönden eşit olan mubahın değil daha ziyade onun hilâfû'l-evlâ kısmının kastedildiği özellikle belirtilir. Bu yorumlar Hz. Peygamber'in şüpheli şeylerden kaçınmayı tavsiye eden sözleri yanında, "Bir kul, günaha girme endişesiyle yapılması sakıncalı olmayan bazı şeylerden uzak durmadıkça müttakiler derecesine ulaşamaz" (Tirmizî, "Kıyâmet", 19) ve, "Kendinizle haram arasında bir helâl perdesi koyun" (Heysemî, II, 1150) gibi hadislerine, ayrıca bazı âlimlerden nakledilen, "Mekruh kul ile haram arasında bir engeldir; mekruhu çok işleyen harama düşebilir. Mubah da kul ile mekruh arasında bir engeldir; mubahta aşırıya kaçan mekruha düşebilir" şeklindeki açıklamalara dayandırılmaktadır. İbn Hazm gibi âlimler ise harama vesile olma endişesi ve ihtiyat düşüncesiyle bazı mubahların terkedilmesi anlayışına karşı çıkmaktadır.

Fıkıhta şüphe doğuran sebepler, delillerin kapalı veya çelişkili görülmesi yahut fakihlerin farklı delil anlayışı ve hüküm çıkarma yöntemlerine bağlı olarak ortaya çıkan durumlarla sınırlı değildir. Kaynaklarda bir konuyla ilgili yanlış veya farklı bilgi verilmesi, helâl ve haram şeylerin birbirine karışması, karıştırma, şek, unutmama, yanlışlık, eksik açıklama gibi ob-

jektif veya sübjektif sebeplere dayalı daha birçok şüphe çeşidinden söz edilmektedir. Bir kişi suyun temiz olduğunu bildirirken diğerinin onun pis olduğunu söylemesi; içinde temiz ve pis suların bulunduğu kapların, temiz ve pis elbiselerin, kesilen temiz ve murdar hayvanların, müslüman ve gayri müslim cenazelerinin birbirine karışması; abdestli olup olmama veya abdesti bozup bozmama, guslû gerektiren bazı haller, namazın vakit, rükün veya rek'atları, kazâya kalmış namazlar, zekâtın ödenmesi veya zekât verilen kişiler, ihram, tavafın şavtları, ramazan ve diğer ayların sübûtu, fecrin doğup doğmadığı veya güneşin batıp batmadığı, süt emzirme ve bunun miktarı, davanın konusu ve şahitlik gibi hususlarda tereddüt ve belirsizlik; kible yönünü bilmeme veya karıştırma, kadınların temizlik, âdet ve istihâze günlerini şaşırması, büyük ölçüde şek, yanılma ve karıştırma sebeplerine bağlı olarak ortaya çıkan ve fıkıh eserlerinde haklarında geniş tartışma ve açıklamalar yapılan şüphe örnekleri arasında sayılabilir.

Şüpheli durumlar karşısında kişinin nasıl davranması gerektiği İslâm âlimleri tarafından geniş biçimde ele alınmıştır. Bu konuda belirli bir delil veya emâreye dayanmayıp sırf kuruntu düzeyinde kalan yahut dinde aşırılığa götüren vehim ve vesveselerle fikhî ölçüler içinde dikkate alınacak şek ve şüphenin birbirinden ayırt edilmesi gerektiği hususunda görüş birliği vardır. Bu ölçülerin başında, hakkında kesin bilgi bulunan bir konuda ortaya çıkan şek ve şüpheye itibar edilmemesi kuralı gelir. Diğer bir kural da bir hususta şüphe duyan kişinin öncelikle bunu gidermek için gerekli ictihad, araştırma ve soruşturmayı yapması, bunun sonucunda herhangi bir yönde yakın veya galip zan meydana gelirse ona göre davranması gereğidir. Ayrıca kaynaklarda şüphenin sebebine, derecesine, şüpheli durumla ilişkili kesinlik taşıyan şer'î bir hükmün veya genel kaidenin mevcut olup olmamasına, şüpheli durum karşısındaki kişinin ilmî seviyesine ve imkânlarına göre farklı araştırma ve çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu bağlamda ictihad, taharrî, istishâb, istişare, kura ve kalbe danışma gibi farklı yöntem ve prensipler geniş bir şekilde tartışılmaktadır. Araştırmaya rağmen şüphenin devam etmesi halinde dinî literatürde "ihtiyat" ve "vera" kavramlarıyla ifade edilen düşünce gereğince harama düşmemek için şüpheli şeylerden imkân ölçüsünde kaçınma yolu tercih edilmelidir (ayrıca bk. İHTİYAT; İSTİSHÂB; VERA').

Ceza Hukukunda Şüphe. Şüpheden sanığın yararlanması ilkesi klasik fıkıh doktrininde had ve kisas cezaları bakımından genelde benimsenmiş, türleri ve miktarları nasla sabit olmayıp müctehidlerin ve yargının takdirine bırakılan ta'zîr cezalarında ise geçerli sayılmamıştır. İlgili hadis ve rivayetleri asılsız veya delil olamayacak derecede zayıf gören, ayrıca neyin şüphe sayılıp neyin sayılmayacağı hususunda objektif bir ölçütün bulunmadığını ileri süren Zâhirî hukukçuları hadlerin ve diğer cezaların şüphe gerekçesiyle düşürülmesini benimsememiştir. Buna karşılık çağdaş İslâm hukukçularının bir kısmı bu ilkenin ta'zîr cezalarına da uygulanmasına engel bulunmadığı görüşündedir. Ayrıca klasik doktrinde şüphenin bir tür ceza sayılan kefâretler üzerinde de etkili olduğu kabul edilmektedir. Klasik fıkıh eserlerinde suçun sübûtu ve cezanın düşmesinde etkili olan şüphenin hükümleri özellikle zina ve hırsızlık suçu hakkındaki bölümlerde daha ziyade suçun teşekkülü ve unsurlarıyla ilgili olmak üzere ayrıntılı biçimde işlenmekte, yer yer -fıkıh mezhepleri arasında bazı sınıflama ve terminoloji farklılıkları bulunmakla birlikte- şüphenin türleri ve her bir türün kavramsal içeriklerine dair teorik incelemelere de yer verilmekte, ancak bütün suç ve cezaları kapsamına alan genel ve sistematik bir şüphe teorisi ortaya konulmamaktadır. Hanefî fakihleri bu açıdan şüpheyi üçe ayırır. **1. Hükümde Şüphe.** Kuvvetli delile dayalı olarak bir fiil veya işlemin haram olduğu sonucuna varılmakla birlikte aksi yönde bir delil veya görüşün bulunması sebebiyle ortaya çıkan şüphedir. Süreli evlilik, bâin talâkla boşadığı eşi iddet beklerken onun kız kardeşiyle evlenme gibi hakkında âlimlerin ihtilâf ettiği her türlü evlilik ve cinsel ilişki bu kapsama girmektedir. Bu tür şüphe zina haddinde, kadının evlenme akdinin veya meşrû ilişkinin mahalli olmaya elverişli olup olmadığı bağlamında gündeme geldiğinden "mahal şüphesi" veya "milk şüphesi" diye anılır. Hükümde şüphenin hırsızlık ve diğer hadlerle ilgili örnekleri de vardır. Delillerin farklılığı sebebine dayandığı için objektif bir nitelik taşıyan bu şüphe türünde tarafların iyi niyetli olup olmaması, yani işlem veya fiilin yasak olduğunu bilip bilmemesi sonucu etkilememektedir. **2. Fiilde Şüphe.** Daha çok zina haddi bağlamında söz konusu edilen bu şüphe, bir erkeğin -kuvvetli veya zayıf şer'î bir delile dayanmaksızın- başkasıyla evli olan veya başkasından iddet

bekleyen kadın gibi aralarında evlenme engeli bulunan bir kadınla helâl olduğu zanıyla yaptığı evlenme akdine dayanarak ya da kendisine haram olan bir kadınla yanlışlıkla cinsel ilişkiye girmesi durumunda meydana gelen şüpheyi ifade etmektedir. Bu tür şüphe, akdin mahalli olan kadının helâl olup olmadığı değil tamamen ilgili kişinin yanlış kanaati ve karıştırmasına dayalı fiil hakkında olduğundan “fiil şüphesi” yahut “karıştırmaya şüphesi” diye adlandırılmaktadır. Fiilin zina vasfını ortadan kaldırmayan bu şüphe sadece fâilinden haddin düşmesinde etkili olmaktadır. Ancak bunun için fâilin iyi niyetli ve yanlışlığı haklı kılacak bir gerekçeye dayanmış olması şart olup yanlışlık yapması muhtemel görülmemeyen kişilerin böyle bir iddada bulunması geçerli sayılmaz. **3. Akid Şüphesi.** Şahitsiz evlilikte olduğu gibi hukuken geçerli sayılmamakla birlikte evlenme engeli bulunmayan ehliyetli kişilerin evlenmeye ilişkin irade beyanlarını açıklamasıyla şeklen varlık kazanan nikâh akdine dayanarak cinsel ilişkiye girmeleri durumunda ortaya çıkan şüpheciştir. Şâfiî fakihleri şüpheyi mahalde, fâilde ve cihette (tarik) şüphe şeklinde bir ayırım yaparak ele almışlardır. Örneklerde farklılıklar bulunsa da hüküm bakımından fâilde şüphe Hanefîler’in fiilde şüphe, mahalde ve cihette şüphe hükümde şüphe kategorisine tekabül etmektedir. Mâlikî eserlerinde yapılan şüphe tasnifleri de bazı terim farklılıklarıyla Şâfiîler’inkine benzemektedir. Hanbelî eserlerinde bu konuda teorik tasniflere fazla rastlanmamaktadır. Çağdaş fıkıh eserlerinde ise bütün suç ve cezaları kapsamina alan geniş ve ayrıntılı şüphe tasnifleri yapılmaktadır. Meselâ M. Ebû Zehre şüpheyi suçun unsurlarıyla ilgili şüphe, bilgisizlikten kaynaklanan şüphe, ispatta şüphe, nasların uygulanmasında şüphe şeklinde bir ayırıma tâbi tutmakta ve bunların her birinin altında başka şüphe çeşitlerine yer vermektedir (*el-’Ukûbe*, s. 200-240).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “ryb”, “şbh”, “şkk” md.leri; *Lisânü’l-’Arab*, “şbh”, “şkk” md.leri; *et-Ta’rifât*, “şek”, “şübhe”, “zan”, “vehm” md.leri; *Müsned*, IV, 227-228; İbn Hazm, *el-İhkâm*, Kahire 1413/1992, VI, 179-191; a.m.f., *el-Muḥallâ* (nşr. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündârî), Beyrut 1405/1984, XII, 57-61; Ferrâ el-Begavî, *Şerḥu’s-sünne* (nşr. Zühayr eş-Şâviş – Şuayb el-Arnâût), Beyrut 1403/1983, VIII, 12-18; Nevevî, *Şerḥu Müslim*, XI, 27-30; Şehâbeddin el-Karâfî, *el-Furûk*, Kahire 1347 → Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), I, 225-228; II, 163-165, 186-189; IV, 172-174; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ’i’u’l-fevâ’id*

(nşr. Hâşim Abdülazîz Atâ v.dğr.), Mekke 1416/1996, III, 788-794; Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî, *Naşbü’r-râye*, Beyrut 1407/1987, III, 309-310; İbn Receb, *Câmi’u’l-’ulûm ve’l-ḥikem*, Kahire 1382/1962, s. 58-67; a.m.f., *el-Kavâ’id fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Beyrut, ts. (Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye), II, 14-20, 45-57, 89-95, 137-138; Heysemî, *Mevâridü’z-zam’ân ilâ zevâ’idi İbn Hıbbân* (nşr. Şuayb el-Arnâût – M. Rıdvân el-Araksûsî), Beyrut 1993, II, 1150; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu’l-bârî* (nşr. M. Fuâd Abdülbâki – Abdülazîz b. Abdullâh b. Bâz), Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), I, 126-129; IV, 290-296; a.m.f., *Telḥîşü’l-ḥabîr* (nşr. Abdullâh Hâşim el-Medenî), Medine 1384/1964, IV, 56; Bedreddin el-Aynî, *’Umdetü’l-kârî*, Kahire 1348 → Beyrut, ts. (Dârü’l-ihyâi’l-türâsî’l-Arabî), I, 295-302; Süyûtî, *el-Eşbâḥ ve’n-nezâ’ir*, Beyrut 1403/1983, s. 7-8, 50-76, 122-124; İbn Nuceym, *el-Eşbâḥ ve’n-nezâ’ir*, Beyrut 1400/1980, s. 57-74; İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fethu’l-mübîn fi şerḥi’l-Erba’în*, Beyrut 1398/1978, s. 110-121; Ebû’l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 474, 528, 538-539, 588, 593-594; Şevkânî, *Neylül-’eṭâr*, Kahire, ts. (Mektebetü ve Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî), VII, 116-119; a.m.f., *Keşfü’ş-şübühât ‘ani’l-müştebihât (er-Resâ’ilü’s-selefiyye fi ihyâ’i sünneti ḥayrî’l-beriyeye içinde)*, Beyrut 1348/1930; Keşmîrî, *Feyzü’l-bârî ‘alâ Şahihî’l-Buḥârî*, Beyrut, ts. (Dârü’l-ma’rife), I, 152-155; Ali Haydar, *Dürrü’l-ḥukkâm*, İstanbul 1330, I, 39-45; R. Brunschwig, “Variations sur le thème du doute dans le fiqh”, *Studi orientalistici in onore di Giorgio Levi della Vida*, Roma 1956, I, 61-82; M. Ebû Zehre, *el-’Ukûbe*, Kahire 1394/1974, s. 198-240; Sâlih b. Abdullâh İbn Hamîd, *Ref’u’l-ḥarâc fi’ş-şerâ’atü’l-İslâmîyye*, Mekke 1403, tür.yer.; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikḥü’l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, VI, 29-36; Abdüsselâm Muhammed eş-Şerîf, *el-Mebâdî’ü’ş-şer’iyye fi aḥkâmî’l-’ukûbât fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Beyrut 1406/1986, s. 297-356; Abdullâh Mustafa Zib Fewâz, *eş-Şübhe ve eṣerühü fi iskâti’l-ḥudûd fi’l-fikhi’l-İslâmî* (yüksek lisans tezi, 1990), el-Câmiatü’l-Ürdüniyye; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû’atü’l-cinâ’iyye fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, III, 313-317; Muhammed b. Abdullâh Muhayzif, *Der’ü’l-’ukûbât bi’ş-şübühât*, Riyad 1414; İsmail Efe, *İslâm Ceza Hukukunda Şüphenin Yargıya Etkisi* (yüksek lisans tezi, 1999), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ya’kûb Abdülvehhâb Bâhüseyn, *Kâ’idetü’l-yakîn lâ yezülü bi’ş-şek*, Riyad 1421/2000; Abdullâh b. Muhammed b. Sâlih es-Süleyman, *eş-Şek ve eṣerühü fi necâseti’l-mâ’ ve taḥâreti’l-beden ve aḥkâmî’ş-şer’i’l-’abbüdiyye*, Riyad 1421/2000, I-II; M. Revwâs Kal’acî, *el-Mevsû’atü’l-fikhiyyetü’l-müeyyere*, Beyrut 1421/2000, I, 205-207; II, 1122-1125; Yûsuf Ahmed el-Bedevidî, *Aḥkâmü’l-iştibâhi’ş-şer’iyye*, Amman 1421/2001; Akile Hüseyin, *eş-Şübühâtü’l-müşkiḥa li’l-ḥudûd: ez-Zurûfû’l-muḥaffife ve’l-a’zâr el-müşkiḥa li’l-’ukûbât*, Beyrut 1424/2003; İbrâhîm Muhammed el-Cevârîne, *eş-Şek: Aḥkâmühü ve tatbikâtühü fi’l-fikhi’l-İslâmî*, Amman 1426/2006; M. Muâz Mustafa el-Hin, *el-Kaṭ’i’ ve’z-zannî*, Dimaşk 1428/2007, tür.yer.; H. Mehmet Günay, *Evlenme Akdine Batıl-Fasit Ayırımı*, İstanbul 2008, tür.yer.; Hüseyin Atay, “Müslümanlarda Şüphecilik”, *AÜİFD*, XXVIII (1986), s. 1-22; Hayatî Aydın, “Kur’an Açısından Şeytanın Etkisi Bağlamında Vesvese ve Şüphe”, *İslâmî Araştırmalar*, XV/4, Ankara 2002, s. 537-542; Sabri Erturhan, “İslâm Hukukunda Şüpheden Sanığın Yararlanma-

sı İlkesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VI/2, Sivas 2002, s. 179-207; İsmail Yakıt, “Semantik Analizler Işığında Kur’an’da Reyb ve Yakîn Kavramları”, *Kelam Araştırmaları*, I/2 (2003), s. 49-56; Abdurrahman Kasapoğlu, “Şüphe İnkâr İlişkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IV/1 (2004), s. 57-116; E. K. Rowson, “Şubha”, *EP* (İng.), IX, 492-493; “İştibâh”, *Mv.FI*, X, 74-290; XI, 5-139; “İştibâh”, *Mv.F*, IV, 290-304; “Şübhe”, a.e., XXV, 338-343; “Şek”, a.e., XXVI, 184-206; “Zan”, a.e., XXIX, 178-189.

HACI MEHMET GÜNAY

ŞÜPHECİLİK

Varlık ve olayların gerçekliği ve niteliğiyle ilgili bilgilerin her zaman kuşkulu olacağımleri süren akım; her türlü bilgidenden şüphe edip onu eleştirmeyi ilke edinen felsefi tutum.

Bir kavram, olay veya nesnenin varlığı, niteliği, amacı vb. hususunda içine düşülen tereddüt, kuşku ve sıkıntı hali İslâmî literatürde **vesvese**, **zan**, **hisbân**, **tevakuf**, **hayret** / **tehayyür** ve daha çok **şübhe**, **reyb**, **şek** kelimeleriyle ifade edilmektedir. Bunlardan şüphe sözlüklerde “elbise giyme, örtüye bürünme” anlamındaki iltibas kelimesiyle açıklanır. Buna göre şüphe “bir şeyin üzeri örtülü, kapalı olduğundan onun niteliğinin tam olarak anlaşılabilmesi” demektir. Şüphe “bir şeyin nitelik yönünden benzeri olan” mânasındaki **şibh**, **şebeh** ve **şebih** ile aynı kökten türeyip bir şey başka bir şeye benzediği için aralarında ayırım yapmanın ve onun hakkında bilgi edinmenin güçlüğü şüpheyi doğurur. Buna göre şüphe iki şeyin birbirine benzesinden dolayı ortaya çıkan kapalılık, belirsizlik, muğlaklık sebebiyle zihnin kesin ve açık bir bilgiye ulaşamaması halidir. Aynı kökten gelen **teşâbüh** iki şey arasında ayırım yapmayı zorlaştıran benzeşme, **müteşâbih** ise -özellikle tefsir usulünde- başka bir ifadeye benzediği için yorumunda güçlük bulunan sözdür. **İştibâh** da “iltibas, şüphe” anlamına gelir. **Teşâbüh** ve iltibas şüpheyi doğurur. İltibasa yol açan şeyler somut veya soyut olabilir; maddî nesnelere gibi kavramlar ve anlamlar konusunda da şüpheye düşülebilir (Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “şbh” md.; *Lisânü’l-’Arab*, “şbh” md.; *Kâmus Tercümesi*, IV, 813; Atay, XXVIII [1986], s. 9). Aslında şüphecilik terim olarak bu ikincisindeki kuşku için kullanılır. Özellikle son dönem İslâm düşüncesinde şüphecilik yerine **reybiyye** / **reybilik** terimine yer verilmekte-